



ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4



UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767



Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

V čast Salvatorju Žitku
In onore di Salvator Žitko
In honour of Salvator Žitko

KOPER 2022

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 30, leto 2022, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Polona Tratnik, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Lara Petra Skela, Marjan Horvat, Žiga Oman

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Petra Berlot

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Lara Petra Skela (angl., slo.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Koprsko pristanišče (avtor: Salvator Žitko, 1962) / Porto di Capodistria (autore: Salvator Žitko, 1962) / Port of Koper (author: Salvator Žitko, 1962).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2022.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.



Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <http://https://zdp.si/en/>.



VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Darja Mihelič: Korenine piranske družine Petrogna/Petronio (1257–1350) 757
Le radici della famiglia Petrogna/Petronio di Pirano (1257–1350)
The Roots of the Petrogna/Petronio Family of Piran (1257–1350)

Marijan Premovič: Banditry in Zeta in the Balšić Period (1360–1421) 799
Brigantaggio a Zeta nel periodo dei Balšić (1360–1421)
Razbojništvo v Zeti v času Balšićev (1360–1421)

Dušan Mlacović: Koper v poznem srednjem veku: opažanja o mestu in njegovih portah po pregledu knjig koprskih vicedominov s konca 14. stoletja 819
Capodistria nel tardo medioevo: osservazioni sulla città e le sue porte dopo una disamina dei quaderni dei vicedomini capodistriani della fine del XIV secolo
Late Medieval Koper: Observations about the Town and Its Portae from a Survey of the Books of the Koper Vicedomini from the End of the 14th Century

Darko Darovec: Knjiga koprskih kapetanov Slovanov (1587–1724) 855
Il libro di capitani degli Slavi di Capodistria (1587–1724)
The Book of the Koper Captains of the Slavs (1587–1724)

Lovorka Čoralič: Zadarski plemić Josip Antun Fanfognja – zapovjednik mletačkih prekomorskih pješačkih postrojbi u 18. stoljeću 909
Il nobile Giuseppe Antonio Fanfognia di Zara – comandante delle formazioni di fanteria oltremarina della serenissima nel settecento
Nobleman of Zadar Joseph Anthony Fanfognia – Commander of Venetian Overseas Infantry Units in the Eighteenth Century

Claudio Povoło: Violenza e inimicizie tra cinque e seicento. Due pratiche sociali nella loro dimensione antropologico-giuridica 933
Violence and Enmity between the 16th and 17th Centuries. Two Social Practices in their Legal Anthropological Dimensions
Nasilje in sovražnost v 16. in 17. stoletju. Družbeni praksi v pravno-antropološki dimenziji

Žiga Oman: Sosedje in sovražniki: reševanje sporov pred ljubljanskim mestnim svetom v zgodnjem novem veku (1521–1671) 973
Vicini e nemici: risoluzione dei conflitti davanti al consiglio comunale di Lubiana nella prima età moderna (1521–1671)
Neighbours and Enemies: Dispute Settlement before the Ljubljana Town Council in the Early Modern Period (1521–1671)

Tilen Glavina: »Lakomen volk in uničevalec Kristusove vere.«
 Vergerijane (1550): povod ali rezultat pregona
 Petra Pavla Vergerija? 1015
«L'avido lupo e distruggitore della fede di Christo». Le Vergeriane (1550): pretesto o conseguenza della persecuzione di Pier Paolo Vergerio?
“A Greedy Wolf and Destroyer of the Faith of Christ.” Le Vergeriane (1550): A Cause or a Result of the Persecution against Pier Paolo Vergerio?

Furio Bianco: Tra storia e stampe popolari in età moderna. *Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)* 1039
Between History and Popular Print in the Modern Age. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)
Med zgodovino in ljudskim tiskom v novem veku. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)

Borut Klabjan: Za boga, narod in domovino! Katero? Vprašanje verskih, narodnih in državnih pripadnosti ter vloga češke in moravske duhovščine v Istri pred in po prvi svetovni vojni 1057
Per dio, nazione e patria! Quale? La questione delle affiliazioni religiose, nazionali e statuali e il ruolo del clero boemo e moravo in Istria prima e dopo la prima guerra mondiale
For God, Nation and Motherland! Which One? The Question of Religious, National and State Affiliation, and the Role of Czech and Moravian Priests in Istra before and after World War I

Andrej Rahten: Josip Vilfan v prvem desetletju panevropskega gibanja 1075
 Josip Vilfan nella prima decade del movimento paneuropeo
Josip Vilfan in the First Decade of the Paneuropean Movement

- Martin Bele:** Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovega Toneta 1095
Contributo a una delucidazione più dettagliata dei legami famigliari e degli anni giovanili del dott. Anton Korošec – la famiglia e la gioventù di Tone Bižik
Contribution to a More Detailed Exposure of Family Relations and Younger Years of Dr. Anton Korošec – Bižik Tone
- Urška Lampe:** Tajna misija Josipa Smodlake v Rim: prvi poskus neposrednega sporazuma med Jugoslavijo in Italijo, oktober 1945–januar 1946 1115
La missione segreta di Josip Smodlaka a Roma: il primo tentativo di accordo diretto tra la Jugoslavia e l'Italia, ottobre 1945-gennaio 1946
The Secret Mission of Josip Smodlaka to Rome: The First Attempt at a Direct Agreement between Yugoslavia and Italy, October 1945–January 1946
- Ana Šela:** Delovanje slovenske službe državne varnosti v osemdesetih letih 20. stoletja 1137
Il funzionamento del sloveno servizio di sicurezza nazionale negli anni ottanta
Functioning of the Slovenian State Security Service in the 1980s
- Aleš Maver:** Narod na preklic? Oblikovanje beloruske identitete v primerjavi s slovensko 1159
Una nazione a revoca? La formazione dell'identità bielorusa a confronto con quella slovena
A Nation to Recall? Formation of Belarusian Identity Compared to the Slovenian Case
- Marjan Horvat:** Uporabe ljudskih pravljič v legitimizaciji političnih ideologij 20. stoletja: nenavadni primer slovenske verzije pravljičice Repa velikanka in jugoslovanski samoupravni socializem 1185
L'uso dei racconti popolari nella legittimazione delle ideologie politiche del novecento: l'esempio insolito della versione slovena del racconto La rapa gigante e il socialismo di autogestione jugoslavo
The Use of Folktales in the Legitimization of Political Ideologies of the 20th Century: The Unusual Case of the Slovenian Version of the Folktale The Gigantic Turnip and Yugoslav Self-governing Socialism
- Polona Tratnik:** The Pre–Enlightenment Formation of the Emerging Modern Scientific Episteme and Building Community from Mythical Discourse 1215
La formazione pre-illuministica dell'emergente episteme scientifica moderna e la costruzione della comunità partendo da un discorso mitico
Predrazsvetljensko oblikovanje modernega znanstvenega epistema in grajenje skupnosti iz mitskega diskurza

DELOVANJE SLOVENSKE SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI V OSEMDESETIH LETIH 20. STOLETJA

Ana ŠELA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: ana.sela1@um.si

IZVLEČEK

Avtorica se v prispevku osredotoča na delovanje slovenske tajne politične policije, Službe državne varnosti, v osemdesetih letih 20. stoletja. Na podlagi arhivskega gradiva Službe državne varnosti, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, zlasti letnih poročil o delovanju in realizacijah programskih nalog, predstavi metode in cilje, ki se jih je služba posluževala ter (tajno) zakonodajo oziroma pravilnike, ki jim je sledila. Področja delovanja so bila smiselno razdeljena na zunanje in notranje področje delovanja, pri čemer se pričujoči članek osredotoča na slednje. Hkrati je v prispevku predstavljena tudi organizacija Službe državne varnosti, ki je že od leta 1966 delovala kot strokovna služba v okviru Republiškega sekretariata za notranje zadeve.

Ključne besede: Služba državne varnosti, osemdeseta leta, metode in področja delovanja, organizacija

IL FUNZIONAMENTO DEL SLOVENO SERVIZIO DI SICUREZZA NAZIONALE NEGLI ANNI OTTANTA

SINTESI

L'autrice presenta le attività della polizia politica slovena, il Servizio di sicurezza nazionale (Služba državne varnosti), negli anni Ottanta. Sulla base del materiale d'archivio del Servizio di sicurezza nazionale conservato dall'Archivi della Repubblica di Slovenia, in particolare si tratta delle relazioni annuali sul funzionamento e la realizzazione del programma, vengono presentati i metodi e gli obiettivi che il Servizio aveva utilizzato e la legislazione ovvero i regolamenti (segreti) che prese in considerazione. Gli ambiti di attività vennero significativamente suddivisi tra l'attività all'estero e quella degli interni – il presente articolo è incentrato su quest'ultima attività. Inoltre, il saggio presenta l'organizzazione del Servizio di sicurezza nazionale, che dal 1966 operava come un servizio di supporto nell'ambito del Segretariato degli Interni della Repubblica.

Parole chiave: Servizio di sicurezza nazionale, anni Ottanta, modalità e ambiti di attività, organizzazione

UVOD¹

V političnih režimih, kjer je koncentracija moči države običajno v rokah ene politične stranke in jo obvladuje en sam vodja ali manjša vladajoča skupina, je organizacija obveščevalnih služb podobna kot pri procesih odločanja: najpogosteje je v rokah ene obveščevalne organizacije, ki opravlja ločeno organizirane obveščevalno-varnostne dejavnosti. Obveščevalne službe v komunističnih sistemih torej predstavljajo pomemben instrument, ki ga režim uporablja za obvladovanje družbe, s čimer postaja obsežno birokratsko telo, ki sega na vse nivoje družbe, in so podrejene le ozkemu političnemu vodstvu. Ne delujejo samo kot sredstvo za nadzor družbe, temveč tudi kot orodje za tekmovalno z budočimi konkurenti znotraj režima (Andrew, 2009, 369). Vodilni zgodovinar na področju raziskovanja obveščevalnih služb, Christopher Andrew, je v svojem delu *The Secret World. A History of Intelligence* (Andrew, 2018, 698) zapisal, da je glavna razlika med obveščevalnimi službami demokratičnih političnih sistemov in nekdanjih komunističnih v tem, da imajo prvi načeloma „zgolj“ enega, zunanjega „sovražnika“, medtem ko se obveščevalne službe enopartijskih sistemov vedno borijo z dvema: zunanjim in notranjim oz. ideološkim. Da slednje drži, bo skušal prikazati tudi pričujoči prispevek, in sicer na primeru analiz poročil o delu slovenske varnostno-obveščevalne službe v osemdesetih letih v času Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), sprva Uprave državne varnosti (UDV, izv. *Uprave državne bezbednosti* (UDB), tudi Udbe), ki je bila je bila prav tako v funkciji varnosti države. Jugoslovanska UDV je delovala kot politična policija, kar je med drugim vidno tudi iz *Pravil o Službi državne bezbednosti*², kjer je bilo v 3. členu določeno, da svoje delo opravlja na podlagi stališč in politike Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ). Da gre za delovanje obveščevalne službe kot politične policije pa kaže tudi dejstvo, da so se njene naloge usmerjale v odkrivanje in preprečevanje dejavnosti prav „notranjega sovražnika“ ter v preprečevanje njegove dejavnosti.

Eden izmed ključnih elementov članka je predstavitev ustroja republiške tajne politične policije, saj lahko le tako razumemo, v kakšnem okviru so lahko bile implementirane metode in razdeljena področja dela SDV. Da bi razumeli način delovanja v osemdesetih letih, na katera se članek osredotoča, je potrebno razjasniti, da se je največji prelom v delovanju jugoslovanske tajne politične policije zgodil na Brionskem plenumu leta 1966, ko se je zaradi zlorab in prevelikih pristojnosti UDV reorganizirala in se leta 1967 s prvim republiškim *Zakonom o notranjih zadevah* preimenovala v Službo državne varnosti (SDV). Postala je »samostojna strokovna služba«³ pod Republiškim sekretariatom za notranje zadeve (RSNZ).

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom* (ARRS, P6-0128), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

2 ARS AS 1931, t. e. 1189, Pravila o Službi državne bezbednosti, Beograd, 30. 1. 1967.

3 *Zakon o notranjih zadevah*, Uradni list SRS, št. 13/67, 6. 4. 1967.

Ta je o delu le-te ter stanju varnosti na področju republike odgovarjal Skupščini ter Izvršnemu svetu SR Slovenije, medtem ko je moral načelnik SDV v republiki samostojno organizirati upravljanje zadev s področja državne varnosti in je za delo SDV v republiki odgovarjal republiškemu sekretarju za notranje zadeve. S tem se je vzpostavil neke vrste nadzor oblasti nad delovanjem te službe (Šela, Hazemali & Melanšek, 2020, 817–818). Slovenska (kot tudi druge republiške) SDV je bila z zakonodajo vezana tudi na zvezno službo, ki je usklajevala delo na območju celotne Jugoslavije (Purg, 1995, 109–110). Konec šestdesetih so na podlagi republiškega *Zakona o notranjih zadevah* začeli nastajati tudi pravilniki o organizaciji in sistematizaciji delovnih mest v SDV (Bajc, Melanšek & Friš, 2020, 843), kjer je bil določen ustroj službe, sistematizacija delovnih mest ter glavne naloge posameznih oddelkov, na katere je bila SDV razdeljen (Šela, Hazemali & Melanšek 2020). S pravilniki so bile oblike delovanja, prevzete večinoma od NKVD, deloma opuščene, delo službe pa se je začelo usklajevati s pravnimi normami. Vendar pa se je, kot ugotavlja srbski zgodovinar in raziskovalec jugoslovanske tajne politične policije Srđan Svetković, po letu 1972 ter vedno bolj zapletenih političnih in družbenih razmerah v Jugoslaviji in po svetu, intenzivnost represije večala, uporabljati pa so se začele „bolj sofisticirane“ metode in oblike uporabe tajne policije za namene političnega preganjanja (Cvetković, 2009, 144). O organizaciji in sistematizaciji so na podlagi omenjenih pravilnikov za konec šestdesetih in sedemdeseta leta analizo ustroja že opravili Šela, Hazemali in Melanšek (2020), pričujoči prispevek pa s sistematično analizo še neobdelanih dokumentov, pravilnikov, poročil o realizaciji dela SDV ter *Priročnika za delo milice na področju varstva ustavne ureditve*, poskuša v treh poglavjih prikazati nova spoznanja o ustroju, metodah in področjih delovanja v osemdesetih letih, ko je bilo pri SDV vedno več vztrajanja pri ofenzivnih metodah oziroma obrambnih akcijah „brez čakanja na akcijo sovražnika“ oziroma na metodi preventivnega dela.⁴ Tako je bila njihova glavna naloga prodreti v center sovražnikovega delovanja ter pravočasno odkriti in nevtralizirati njegovo subverzivno akcijo oziroma načrte. Tako deklarativni odmik od stalinizma in posledična obsodba političnih zlorab leta 1966 nista pomenila prekinitve takšne prakse, ki se je uporabljala zlasti v času petdesetih let in „političnih čistk“ (Čoh Kladnik, 2021, 168–170), temveč le prehod na bolj prikrita metode in oblike.

Glede na začetno tezo, da se obveščevalne službe enopartijskih, avtoritarnih sistemov ob zunanjem vedno borijo zlasti z „notranjim sovražnikom“, si v prispevku prizadevamo odgovoriti na vprašanje, ali je bilo delovanje SDV ob obveščevalnih, protiobveščevalnih nalogah, preprečevanju in pregonu storilcev, ki naj bi s kontrarevolucionarno usmeritvijo rušili tedanjo ustavno politično ureditev, v glavnem res usmerjeno v obračun z drugače mislečimi in kakšna metodologija je bila pri tem uporabljena v desetletju preden je bila SDV razpuščena.

4 ARS AS 1931, t. e. 1189, Pravila o radu Službe državne bezbednosti, Beograd, 1. 8. 1975; ARS 1931, RTZ 857, Kdo odloča o tem, da se določeno osebo nadzoruje?, Ljubljana, 10. 1. 1989, 1.

ORGANIZACIJSKA STRUKTURA V OSEMDESETIH

Spremembe v organizacijski strukturi SDV v osemdesetih je prav na začetku desetletja napovedal nov *Zakon o notranjih zadevah*, sprejet v novembru leta 1980. Ta je med državne notranje zadeve med drugim umestil tudi zadeve državne varnosti, ki pa so se dotikale varstva ustavne ureditve. Pri tem je določil tudi dolžnosti SDV v okviru RSNZ, in sicer zbiranje podatkov in obvestil, izvajanje ukrepov, s katerim je odkrivala in preprečevala dejavnosti posameznikov, skupin in organizacij, usmerjenih v izpodkopavanje ali rušenje socialistične samoupravne ureditve in njenega nadaljnega razvoja.⁵ To je vplivalo na delovanje SDV, zaradi česar se je znova nekoliko spremenila shema njenega ustroja.

*Že od leta 1979 je sicer bil RSNZ razdeljen na Upravo službe državne varnosti, Upravo milice, Upravo za zatiranje kriminalitete, Upravo za organizacijo in kadre, Upravo za upravno-pravne zadeve, Upravo skupnih služb ter Upravo za analitiko in informatiko. Leta 1980 pa se je informatika izločila iz Uprave za analitiko in se reorganizirala v samostojno upravo. Dokument Določam notranjo organizacijo in sistematizacijo del in nalog v upravi Službe državne varnosti*⁶, ki je v veljavo stopil 1. januarja 1980 s podpisom takrat še republiškega sekretarja Janeza Zemljariča⁷ (1978–1980), je predvidel naslednjo organizacijsko shemo uprave SDV:

- načelstvo uprave,
- I. oddelek za notranje področje,
- II. oddelek za zunanje področje,
- III. oddelek za protiobveščevalno zaščito,
- V. oddelek za dokumentacijo in arhiv,
- VI. oddelek za operativno tehniko,
- VIII. oddelek za dokumentiranje izdelkov operativne tehnike.⁸

Delo je potekalo v okviru 13 centrov SDV: Celje, Koper, Kranj, Krško, Ljubljana-mesto, Ljubljana-okolica, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Postojna, Slovenj Gradec in Trbovlje. Vsi centri so delovali organizacijsko samostojno in s pomočjo podcentrov, dolžni pa so bili poročati in obveščati vodstvo službe, po navodilih vodstva pa tudi predstavnike družbeno-političnih organizacij.

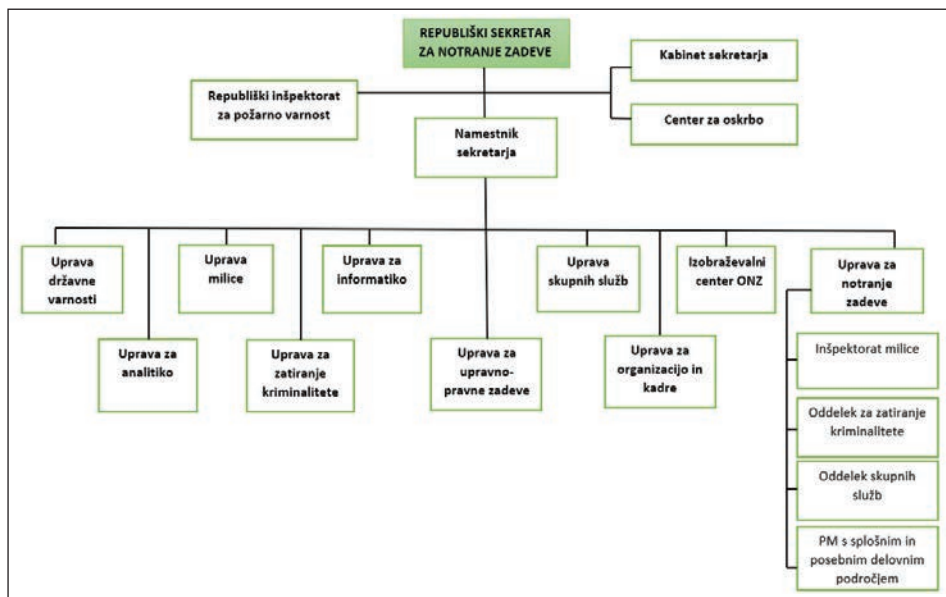
Načelstvo uprave SDV je skrbelo za načrtovanje, usklajevanje in usmerjaje dela notranjih organizacijskih nalog na področju kadrovskih zadev, strokovne vzgoje, sistematizacije, koordinacije s področja finančnih zadev ter izvrševanje navodil

⁵ Uradni list SRS, št. 28/80, 17. 11. 1980.

⁶ ARS AS 1931, t. e. 2314, Notranja organizacija in sistematizacija del in nalog v USDV, Ljubljana, 10. 1. 1980.

⁷ Janez Zemljarič je leta 1980 postal predsednik Izvršnega sveta skupščine SRS (do 1984).

⁸ ARS AS 1931, t. e. 2314, Notranja organizacija in sistematizacija del in nalog v USDV, Ljubljana, 10. 1. 1980.



Slika 1: Organizacija RSNZ leta 1984 (prirejeno po Bukovnik, 2002, 71).

republiškega sekretarja in načelnika SDV. I. oddelek je organiziral, izvrševal in koordiniral delo v zvezi z zbiranjem podatkov o protiustavni dejavnosti skupin in posameznikov v državi; II. oddelek se je ukvarjal s spremljanjem, odkrivanjem in preprečevanjem delovanja tujih obveščevalnih služb in emigracije, protiobveščevalne zaščite državljanov na začasnem delu na tujem ter kontraobveščevalne zaščite države meje in slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ter z ostalim zbiranjem informacij s področja terorizma; III. oddelek je bil odgovoren za varovanje določenih osebnosti in objektov, zlasti državnih voditeljev ali delegacij doma in tistih na obisku, pri čemer je sodeloval tudi z varnostno službo JLA; V. oddelek je bil zadolžen za organizacijo opravil v zvezi z arhivskim in dokumentacijskim gradivom ter za splošna analitična opravila za vse organizacijske enote RSNZ SRS, ne le za SDV; VI. oddelek je preučeval tehnične dosežke, skrbel je za nabavo, razvoj, izdelavo, prilagajanje, uporabo in vzdrževanje tehničnih sredstev s področji elektronike, kemije, mehanike, pirotehnike, fotografije idr. Hkrati je bil ta oddelek zadolžen tudi za preučevanje tehničnih sredstev in dosežkov tujih obveščevalnih služb in za odkrivanje tajnih tehničnih sredstev (npr. prisluškovalnih naprav tujih obveščevalnih služb); VIII. oddelek je organiziral in izvrševal dokumentiranje izsledkov tehničnih sredstev in vodil evidenco o uporabi tehničnih sredstev.⁹

9 ARS AS 1931, t. e. 2314, Delovno področje organizacijskih enot, Priloga 1, Ljubljana, 10. 1. 1980, 1–3.

V letu 1981 je SDV očitno čutila potrebo po večjem nadzoru in zoperstavljanju „politično subverzivnim in propagandno obveščevalnim pritiskom držav“ vzhodne Evrope in drugih socialističnih držav. To je najbrž tudi odraz tega, da je SFRJ v začetku osemdesetih začela s krepitvijo gospodarskega aranžmaja z zahodnimi, tržno usmerjenimi državami, s katerimi je vodila predvsem izvozno gospodarsko diplomacijo, poskušala pa je tudi s privabljanjem investicij v Jugoslavijo, glede na to, da ji je primanjkovalo deviz (Udovič & Jačimović, 2019, 60). Tako je SDV pripravila predlog za dopolnitev notranje organizacije. Vzhodnoevropska problematika je bila do leta 1980 pri SDV zajeta v 56 t. i. registriranih zadevah, od skupno 953 sodelavcev SDV, ki so bili angažirani po problematiki tujih služb, je bilo le 41 (4,3 %) orientiranih na vzhodnoevropski sklop ter od 2175 virov¹⁰ le 104 (4,7 %) oseb, ki so bile vključene v to tematiko. Hkrati so ugotavljali, da je bila večina sodelavske mreže, nastavljena za spremljanje te tematike, ostarela in deloma kompromitirana, skratka nekvalitetna in nesorazmerno majhna. Zato je bila 1. maja 1981 sprejeta dopolnitev dokumenta o notranji organizaciji in sistematizaciji, ki je določala ustanovitev IV. oddelka – obveščevalne službe (OS) Sovjetske zveze (SZ) in drugih socialističnih držav, „informbirojevska“ (IB) emigracija in kontraobveščevalna (KO) zaščita. Nov oddelek je bil namenjen odkrivanju, raziskovanju ter dokumentiranju dejavnosti tujih obveščevalnih služb vzhodnoevropskih in drugih socialističnih držav in analizo teh dokumentov, hkrati pa tudi nadzoru predstavnikov vzhodnoevropskih in drugih socialističnih držav v SFRJ in drugih diplomatskih institucij, za katere je SDV sumila, da se ukvarja z informativno obveščevalno ali s „subverzivno“ dejavnostjo, in ostalih posameznikov ali tujih ustanov, ki bi lahko za vzhodnoevropske države zbirali podatke, pomembne za varnost SFRJ.¹¹

Sledili sta še dve spremembi organizacije. Z aktom *Določam notranjo organizacijo in sistematizacijo del in nalog v upravi Službe državne varnosti* leta 1983, ki ga je določil tedanji republiški sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl¹² (1980–1990), je bil v sestavo zaradi „primerjalnega zaostajanja analitičnih dejavnosti znotraj SDV“ ter „organizacijske razdrobljenosti analitike“ dodan še X. oddelek analitike,¹³ kar je pomenilo precejšnjo spremembo na področju operativne analitike. Do ustanovitve X.

10 SDV je za mrežo uslužbencev za tajno pridobivanje podatkov uporabljala termin „operativne pozicije“, ki so vključevale osebe izven službe. Ti so se imenovali „viri“ ali pa „sodelavci“. Pri viru šlo za osebo, ki je razpolagala z informacijo oziroma ji je bila ta dostopna in jo je na svojo željo ali pobudo operativnega delavca posredovala SDV. Sodelavec je bil seznanjen z ozadjem zbiranja podatkov in je zavestno pristal, da bo zbiral informacije in podatke, pridobival različne dokumente za potrebe službe, sodeloval pri pripravi in izvedbi vseh oblik operativnega dela, plasiral informacije in dezinformacije, proučeval možnosti ustvarjanja pogojev za pridobivanje novih sodelavcev in z njimi ohranjal stik, sodeloval pri prikritem nadzoru, torej opravljal posebne naloge za potrebe SDV (praviloma ni bil seznanjen s celotnim ozadjem) (ARS AS 1931, t. e. 1189, Pravila o radu službe državne bezbednosti, 6. 1. 1989, 22–25).

11 ARS AS 1931, t. e. 2314, Spremembe in dopolnitve notranje organizacije in sistematizacije del in nalog v upravi službe državne varnosti RSNZ, Priloga 1, Ljubljana, 1. 5. 1981, 1.

12 Tomaž Ertl je bil pred nastopom na mesto republiškega notranjega ministra med letoma 1978 in 1980 vodja slovenske izpostave SDV.

13 ARS AS 1931, t. e. 2314, Določam notranjo organizacijo in sistematizacijo del in nalog v upravi Službe državne varnosti (1983), 6. 1. 1983, 1–39.

oddelka so bili analitiki strukturirani po posamičnih oddelkih (v I., II in IV. oddelku je bilo skupno 12 analitikov, koordinacijo analitičnih opravil pa je zagotavljal vodja sektorja v I. oddelku). Nov oddelek je bil zadolžen je bil za organiziranje, načrtovanje, usklajevanje in izvajanje analitičnega dela na področju zadev državne varnosti, prav tako je pregledoval domačo in tujo literaturo, če je bila povezana z neposrednimi interesi službe.¹⁴ Z novim predlogom organizacije se je prav tako spremenilo delovno področje II. oddelka, ki se je namesto na spremljanje vseh tujih obveščevalnih služb, emigracije in delavcev na začasnem delu na tujem osredotočal zgolj na zahod, zadolžen pa je bil tudi za spremljanje delovanja obveščevalnih služb Izraela in drugih arabskih držav. Prav tako se je ukvarjal s kontraobveščevalno zaščito državne meje in manjšine v Italiji in Avstriji, medtem ko je bila manjšina na Madžarskem v domeni IV. oddelka.

Nov akt o organizaciji in sistematizaciji SDV je sledil leta 1986 zaradi potrebe po večjem obsegu operativnih delavcev, bistvenih organizacijskih sprememb pa nov akt ni prinesel.¹⁵ Organizacijska shema se je do konca osemdesetih z manjšimi spremembami torej ustalila tako: Načelstvo uprave, I. oddelek – notranje področje, II. oddelek – zunanje področje – zahod, III. oddelek – KO zavarovanje in protiobveščevalna zaščita, IV. oddelek – zunanje področje – vzhod, V. oddelek – dokumentacija in arhiv, VI. oddelek – operativna tehnika, VIII. oddelek – dokumentiranje izsledkov TS ter X. oddelek – analitika.¹⁶

V letu 1990 so se v SDV v skladu s prihajajočimi političnimi spremembami že začeli pripravljati na novo večjo reorganizacijo iz obveščevalno-varnostne službe v povsem obveščevalno (oz. *intelligence service*), ki bi torej temeljila na novem informacijskem sistemu. Glavna je bila reorganizacija analitike, dokumentalistke in informatike.¹⁷ To je bil seveda odraz tranzicije političnega sistema na Slovenskem, vse od 1989, ko so bili sprejeti amandmaji k slovenski ustavi, hkrati pa sta bila predstavljena dva prelomna dokumenta, Temeljna listina in Majniška deklaracija, ki sta zahtevala demokratične spremembe. Sledile so demokratične večstrankarske volitve v aprilu 1990, ki so pomenile dokončen prehod v pluralizem in nastanek demokratične opozicije (DEMOS), kar je vodilo do plebiscita o samostojni in neodvisni Sloveniji, same razglasitve samostojnosti 25. junija 1991 ter k zadnjim korakom legitimnosti sistema, sprejetju prve slovenske demokratične ustave 23. decembra 1991 in mednarodnemu priznanju (Bajc, Osojnik & Friš, 2019). Vse spremembe na ustavnem in političnem področju Slovenije v letu 1990 so torej terjale tudi vsebinske, organizacijske in kadrovske spremembe v SDV. Na nek način se je pravzaprav nadaljeval proces reorganizacije, ki se je začel v letu 1989 po stališčih, predlogih in priporočilih komisije za raziskavo procesa proti četverici in

14 ARS AS 1931, t. e. 2314, Predlog za dopolnitev notranje organizacije in sistematizacije del in nalog v upravi Službe državne varnosti, Ljubljana, 18. 10. 1984, 1–2.

15 ARS AS 1931, t. e. 2314, m. f., Določam notranjo organizacijo in sistematizacijo del in nalog v upravi Službe državne varnosti, 14. 1. 1986, 1–37.

16 ARS AS 1931, t. e. 2314, m. f., Določam notranjo organizacijo in sistematizacijo del in nalog v upravi Službe državne varnosti, 14. 1. 1986, 1–37.

17 ARS AS 1931, t. e. 2288, Informacijski sistem Službe državne varnosti – vsebinski vidik, Ljubljana, 20. 11. 1990, 1–14.

komisije Skupščine Republike Slovenije za nadzor nad zakonitostjo delovanja SDV. Podobne komisije so bile sicer uvedene tudi v drugih državah (npr. v sedemdesetih letih pri ameriški obveščevalni službi CIA) (Bajc, 2011, 301).

SDV je bila leta 1990 na eni strani soočena z nalogami zagotavljanja varnosti ustavne ureditve Slovenije, na drugi pa z nujno reorganizacijo službe v sodobno protiobveščevalno in protiteroristično službo, katere delo naj bi tokrat temeljilo na spoštovanju ustavnosti in zakonitosti Republike Slovenije, človekovih pravic in svoboščin ter na temeljih stalnega nadzora institucij demokratične javnosti. Z novimi cilji in predlogi nalog slovenske SDV je bil tako v letu 1990 pripravljen predlog nove organizacijske in vsebinske postavitve varnostno informativne službe, kot seveda sprememba *Zakona o notranjih zadevah*, ki je zakonsko urejal to področje.¹⁸

Spomniti je potrebno na to, da je bilo konec osemdesetih, torej v tranzicijskem času, vse od leta 1989 do 1993, značilno tudi obdobje transformacije obveščevalnih služb (Brejc, 1991, 100–106); mnoge so bile ali močno reformirane (npr. KaPo (*Kaitsepolitseiamet*) v Estoniji, ukinjene (npr. Stasi v Nemški demokratični republiki, SB (*Služba Bezpieczeństwa*) na Poljskem, Stb (*Statni bezpečnost*) na Češkem) ali pa so se namesto njih ustanovile nove službe z drugačnim ustrojem in s spremenjenimi principi delovanja (Trahair & Miller, 2012; Schiller-Dickhut & Rosenthal, 2013). Kot ugotavljata Kleindienst & Tomšič (2021, 198), je bila Slovenija uspešen primer postkomunistične transformacije – tako je bila slovenska SDV v tem okviru del večjega tranzicijskega procesa.

Leta 1990 so se torej začele pripravljati spremembe in nove teze *Zakona o notranjih zadevah*¹⁹ iz leta 1980, ki pa so konkretno preoblikovale tedanjo SDV. Novela zakona je bila uradno²⁰ sprejeta 16. maja 1991. Spremembe zakona so med drugim določale, da so zadeve državne varnosti varovanje ustavne ureditve pred nasilnim rušenjem, pred delovanjem tujih obveščevalnih služb ter terorističnih skupin in organizacij. Te spremembe so bile določene na podlagi 4. člena *Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije*,²¹ ki je določal tudi zadeve državne varnosti. Z uradnim sprejemom in začetkom veljave *Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah* je pričela delovati Varnostno-informativna služba (VIS), ki je postala notranja organizacijska enota Ministrstva za notranje zadeve, SDV pa je bila razpuščena. Spremembe zakona so tudi podrobneje določile delovno področje VIS in ga uskladile z ustavnimi določbami, zlasti v delu, ki določa področje poseganja v človekove pravice do zasebnosti, neprekršljivosti tajnosti pisem ter do varstva osebnih podatkov. Po sprejetju *Zakona o vladi*²² iz januarja 1993 je bila VIS preimenovala v Slovensko obveščevalno-varnostno agencijo (SOVA), ki deluje kot osrednja civilna obveščevalno-varnostna agencija in kot samostojna služba

18 ARS AS 1931, t. e. 2314, Poročilo o varnostnih razmerah in delu organov a notranje zadeve v Sloveniji v letu 1990, Ljubljana, maj 1991, 4.

19 Uradni list RS, št. 19/91, 24. 4. 1991.

20 Neuradno oz. neformalno je nova organizacijska shema SDV pričela delovati že prej.

21 Uradni list RS, št. 1-6/91, 25. 6. 1991.

22 *Zakon o Vladi Republike Slovenije* (ZVRS), Uradni list RS, št. 24/05, 16. 1. 1993.

v okviru Vlade RS z neposredno podrejenostjo predsedniku države. Njeno delo temelji na zagotavljanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v skladu z Ustavo Republike Slovenije (Podbregar, 2012, 279–293).

METODE DELOVANJA SDV

V osemdesetih letih je bil glavni cilj SDV pridobivanje informacij, ki bi lahko pokazale na grožnjo tedanjemu socialističnemu političnemu sistemu ter ustavitve teh „sovražnosti“. Za doseg tega cilja se je SDV posluževala raznovrstnih metod in sredstev. Te so bile v osemdesetih letih določene v glavnem v *Pravilih o delu Službe državne varnosti*²³ iz leta 1975, ki so podrobneje opredelila tako metode kot področja delovanja in kadrovske zadeve službe, ter v dopolnjenih novih pravilih²⁴, izšlih leta 1989.²⁵ Leta 1990 so izšla nova pravila, ki so bila tudi prva objavljena pravila v *Uradnem listu SFRJ*.²⁶ Zgodnejša pravila niso bila objavljena, temveč so bila kot tajni in podzakonski akt podpisana s strani zveznega sekretarja za notranje zadeve in usklajena s stališči najvišjih zveznih organov. Objava pravil, čeprav v tajnem glasilu, ima korenine v spremenjenih političnih razmerah v SFRJ, ki so se zgodile na 14. kongresu ZKJ 20.–22. januarja 1990. Na Hrvaškem in v Sloveniji so spomladi potekale prve večstrankarske volitve, ki so političnemu sistemu države odvzele vse temeljne komunistične značilnosti. V zvezni zbor so vstopili tudi predstavniki civilnih strank iz republik, v katerih so potekale večstrankarske volitve. V taki situaciji je bila objava *Pravil* poskus prilagajanja novim razmeram, pa tudi sama pravila so bila v primerjavi s prejšnjimi različicami bistveno spremenjena, saj so bili izpuščeni deli, ki so določali obseg in obseg dela SDV, razkrit pa je bil pravzaprav le metodološki okvir delovanja službe.²⁷

SDV se je za obravnavanje omenjenih področij in izpolnjevanje nalog posluževala klasičnih metod pridobivanja informacij (operativno delo, prisluškovanje, opravljanje razgovorov ipd.) ter ustreznih metod obdelave in analize podatkov.²⁸ Po Pravilih iz leta 1975 so pod metode in sredstva spadali: preventivno delo, operativno raziskovanje, predhodna obdelava, operativna obdelava, operativni nadzor, operativna akcija ter operativna ocena, operativna povezava, operativna kombinacija, dvojna kombinacija, foto in tv dokumentacija, tajno spremljanje in nadzor, tajno iskanje, informacije in napačne informacije, informativni pogovor, obveščanje, opozarjanje, preverjanje podatkov in

23 ARS AS 1931, t. e. 1189, Pravila o radu Službe državne bezbednosti, Beograd, 1. 8. 1975.

24 Med letoma 1975 in 1989 je izšla še najmanj ena verzija *Pravil o delu Službe državne varnosti*, saj se nanje sklicuje dokument *Preverjanje v Službi državne varnosti* iz leta 1987, ki razdelja preverjanje oseb s strani operativnih delavcev SDV, vendar kopij omenjenih *Pravil* ni najti (ARS AS 1931, t. e. 3163, Preverjanje v Službi državne varnosti (predlogi) (izdelal Adam Purg), Ljubljana, 5. 11. 1987).

25 ARS AS 1931, t. e. 2282, Pravila o radu Službe državne bezbednosti, Beograd, 6. 1. 1989.

26 Uradni list SFRJ, št. 18/90, 27. julij 1990.

27 ARS AS 1931, t. e. 1189, Petar Gračanin (zvezni sekretar za notranje zadeve), „Pravila o radu Službe državne bezbednosti“, Uradni list SFRJ, št. 18/90, 27. 7. 1990, 1–8.

28 Nekatere od teh metod so na podlagi podobnih pravil uporabljali tudi v drugih službah (npr. *Navodilo o metodah in sredstvih varnostnih organov v JNA*) (Žunec & Domišljanović, 2000, 45).

identifikacija oseb, identifikacija in kazenski postopek ter druge varnostni ukrepi in dejanja.²⁹

Pravila so ob koncu osemdesetih predpisovala uporabo dveh sklopov metod, operativnih ter tehnično-operativnih sredstev in metod. Za pridobivanje podatkov in informacij iz službe so bili uporabljeni informativni pogovori, splošni in tajni nadzor, uporaba dokumentacije in evidenc službe. Operativne metode so vključevale plasiranje informacij in dezinformacij, operativno vrednotenje (določitev ciljev in smeri dela) in operativno analizo (celotno in celovito oceno rezultatov in ocen). Operativno-tehnična sredstva in metode pa prisluškovanje, tajni nadzor telefonov in telekomunikacij, tajni nadzor pisem in poštnih pošilk, tajno fotografsko in televizijsko snemanje, tajno preiskavo prostorov in drugo. Uporaba teh metod in sredstev proti „tujim subjektom“ (na ali izven ozemlja SFRJ), pa tudi proti zveznim organom ali proti osebam, ki so delovale v zveznih organih, je morala zmeraj odobriti zvezna SDB.³⁰ Pri vsaki posamezni nalogi so službe in organi uporabljali praviloma več operativnih metod in sredstev, katerih kombinirano uporabo so imenovali „oblike operativnega dela“. Te oblike dela so vključevale:

- preverjanje podatkov določene osebe z namenom ugotavljanja pripadnosti organizaciji ali skupini, ki se ukvarja z obveščevalnimi, subverzivnimi, terorističnimi, protiustavnimi, „sovražnimi“ ipd. dejavnostmi, ter za namene „vrbovanja“ oz. novačenja novih sodelavcev;
- predhodna obdelava (v slovenskih poročilih tudi teritorialno preventivno delo) kot neka začetna oblika dela na podlagi zgolj delnih podatkov in začetnih sumov, uporabljena za pravočasno ugotavljanje razmer, ki bi lahko potrebovale zahtevnejše oblike dela (trajala je za obdobje enega leta);
- operativna obdelava za ugotavljanje aktivnosti oseb, skupin, organizacij in institucij, ki se ukvarjajo z dejavnostmi, ki jih služba spremlja in preprečuje;
- operativna akcija kot usklajeno in sinhronizirano delovanje večjega števila izvajalcev (agentov) z namenom zavarovanja najvišjih državnih, partijskih in vojaških domačih in tujih funkcionarjev, z namenom odkrivanja obveščevalne dejavnosti, terorizma ali podobne dejavnosti in za zbiranje in preverjanje pomembnih podatkov, ki so posebnega pomena za varnost, mednarodne ali gospodarske interese države;
- operativna kombinacija – šlo je za klasično vohunjenje, ki so ga torej sestavljale akcije prodorov v tuje obveščevalne, policijske in druge institucije, organizacije ali skupine, ki so se ukvarjale z obveščevalnimi, s subverzivnimi in terorističnimi dejavnostmi, vse z namenom preprečevanja teh dejavnosti ali za zbiranje podatkov;
- dvojna kombinacija (tudi dvojno vohunstvo), pri kateri je šlo za ustvarjanje dvojnih agentov, ki jih je „sovražna“ oziroma nasprotna služba, organizacija ali

29 ARS AS 1931, t. e. 1189, *Pravila o radu Službe državne bezbednosti*, Beograd, 1. 8. 1975.

30 ARS AS 1931, t. e. 1189, *Pravila o radu službe državne bezbednosti*, 6. 1. 1989.

skupina štela za svoje;

- operativna raziskava, ki je obsegala celovito oceno rezultatov, dobljenih ob koncu ali med izvajanjem operativnega dela;
- sodelovanje med različnimi strokovnimi službami pri težjih oz. kompleksnejših oblikah operativnega dela.³¹

Iz letnega poročila o delu SDV za leto 1989 (poročila o delu so izšla hkrati s poročili o realizaciji programskih nalog) opazimo, da se je SDV posluževala naslednjih metod oz. sredstev operativnega dela: teritorialno preventivno delo, obveščevalno delo, nadzor oseb, preverjanje, informativni in operativni razgovori, tajno sledenje, tajna preiskava, tajna kontrola pošte, tajna kontrola telegrafskega in telefonskega prometa in tajno ozvočenje prostora.³² V okviru teritorialnega preventivnega dela je SDV, kot je razvidno iz poročila, največ pozornosti namenjala kritičnemu ocenjevanju rezultatov in organizacijske postavitve preventivnega dela, vendar pa so ugotavljali, da so bili pri tem manj učinkoviti. V okviru obveščevalnega dela, ki je bil pri SDV v letu 1989 novost, so potekale zgolj predpriprave na tako obliko dela, ki pa še ni obrodilo željenih sadov. V okviru metod preverjanja oseb je SDV opravljala: operativno preverjanje za opravljanje nalog v okviru posameznega predmeta operativnega dela (za identifikacijo osebe, ki je že potrjeno deluje „sovražno“, za oceno „primernosti“ osebe ter za uporabo določenih operativnih in operativno-tehničnih sredstev in metod) in varnostno preverjanje za zaščito določenih oseb, zborov, organizacij, organov, objektov, območij in delovnih mest ali drugih varnostnih interesov, na zahtevo pooblaščenih organov ali organizacij.³³

DELOVNA PODROČJA SDV

Glede na letna poročila o delu SDV v osemdesetih letih lahko področja delovanja službe na splošno razdelimo na zunanjo in notranjo problematiko. Medtem ko je bil fokus SDV pri zunanji problematiki zlasti na spremljanju delovanja tujih (zahodnih in vzhodnih) obveščevalnih služb v SRS (npr. Bajc, Melanšek & Friš, 2020) in območjih slovenskega izseljenstva, zlasti v Trstu v Italiji, okoli t. i. „Pahorjevega kroga“ (Šela & Matjašič Friš, 2019), in Celovcu okoli Mohorjeve družbe, slovenski politični emigraciji, emigrantski duhovščini (Friš, Jenuš & Šela, 2021) ter kulturnem udejstvovanju slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini (Šela & Hazemali, 2020), je pozornost pri notranji problematiki SDV posvečala „sovražnemu“ delovanju določenih protijugoslovanskim skupinam v SRS. Na nek način so taka področja delovanja (ki se skladajo z nalogami SDV) opredelila tudi *Pravila o delu SDV*, torej I. spremljanje zahodnih in vzhodnih obveščevalnih služb,

31 ARS AS 1931, t. e. 1189, *Pravila o radu službe državne bezbednosti*, 6. 1. 1989, 49–61.

32 ARS AS 1931, t. e. 3163, Poročilo o delu Službe državne varnosti v letu 1989 in nekatere njene odprte dileme, Ljubljana, 1. 1990.

33 ARS AS 1931, t. e. 3163, Poročilo o delu Službe državne varnosti v letu 1989 in nekatere njene odprte dileme, Ljubljana, 1. 1990, 4–5.

II. spremljanje delovanja jugoslovanske „sovražne“ emigracije, III. spremljanje delovanja „notranjega sovražnika“, IV. varovanje določenih osebnosti (ali političnih skupin) in javnih prirediteljev, V. varnostna zaščita določenih organizacij, organov, območij in delovnih mest, VI. varnostna zaščita jugoslovanskih (slovenskih) delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini VII. odkrivanje in spremljanje denacionalizacijskih in drugih subverzivnih dejavnosti proti jugoslovanskim narodom, ki živijo izven SFRJ, VIII. obveščevalno delo (zbiranje informacij in njihova analiza), IX. priprave na delo v razmerah neposredne vojne, vojne in drugih izrednih razmer.³⁴ Glede na ta pravila so bila po teh točkah sestavljena tudi letna poročila o realizaciji nalog SDV, čeprav so se skozi desetletja spreminjala. Notranje področje npr. je bilo v letih 1980 in 1981 postavljeno na III. oz. IV. točko, med letoma 1982–1988 je predstavljalo I. točko vsakega poročila, leta 1989 in 1990 pa je bila notranja problematika predstavljena zelo bežno in povsem na koncu poročila, iz česar je mogoče sklepati tudi o pomembnosti oz. osredotočenosti na notranjo problematiko v teh letih, kar je bila seveda posledica političnega ozračja v državi.

Pravilom se je leta 1985 pridružil še Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve (dalje: *Priročnik*),³⁵ ki ga je izdelala SDV in osnovni namen katerega ni bil zgolj predstavitev dela milice, temveč zlasti problematiko varstva ustavne ureditve oziroma pojavnih oblike ter metode delovanja tudi na zunanjem, predvsem pa notranjem področju.

Prav s področja notranjega delovanja, tj. spremljanja „notranjega sovražnika“, lahko ugotovimo, da je pri SDV tudi v osemdesetih letih delovala kot politična policija. Po *Priročniku* iz leta 1985 je mogoče razbrati, da so bile glavne naloge glede notranje problematike naslednje:

1. Zbirati podatke in druge zaznave o „sovražnih“ deviantnih pojavih, zlasti o zagovarjanju in razširjanju idej, ki vsebujejo elemente „birokratskega dogmatizma“, etatizma, „meščanske desnice“ in „buržoaznega pluralizma“;³⁶ vzbujanju ali propagiranju nacionalizma, šovinizma in separatizma; nasprotovanju socialističnemu samoupravnemu sistemu ali njegovemu omalovaževanju, torej zaslediti provokativne in zlonamerne napade na sistem, vodilne družbenopolitične delavce idr.; omalovaževanju ali izkrivljanju pridobitev socialistične revolucije in zagovarjanju ali poskusih rehabilitacije oseb ali skupin, ki so aktivno sodelovale proti NOB.
2. Zaznavati ne-samoupravne odnose, zagovarjanje in uveljavljanje politike „trde roke“, kadrovske „kombinacije“, samovoljo posameznikov.
3. Zbirati negativne komentarje o pomembnih političnih in gospodarskih dogajanjih in prepoznavati razširjevalce „tendencioznih novic in alarmantnih vesti“, ki bi vznemirjale občane.

34 ARS AS 1931, t. e. 1189, Pravila o radu Službe državne bezbednosti, Beograd, 6. 1. 1989; ARS AS 1931, t. e. 1189, Pravila o radu Službe državne bezbednosti, Beograd, 1. 8. 1975.

35 ARS AS 1931, t. e. 3179, (1985): *Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve*, Ljubljana, Socialistična republika Slovenija, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 13.

36 Šlo je za tipično terminologijo SDV, s katero je opisovala zlasti določene „opozicijske“ skupine.

4. Imeti pregled že obravnavanih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov s političnim obeležjem ter zagotoviti seznam teh oseb.
5. Pridobivati vire iz vrst občanov za pravočasno odkrivanje načrtovanih aktivnosti zoper ustavni red.
6. Organizirati lokalni nadzor oseb.³⁷

Začetek novega desetletja je bilo za SDV v SRS specifično zaradi Titove smrti in slabega gospodarskega položaja Jugoslavije. Največ pozornosti je SDV na prelomu desetletja namenjala družbeno-političnim interesom različnih skupin „obeh blokov“, zaostrenim mednarodnim odnosom, vsemu temu so se leta 1980 pridružile še špekulacije o politični prihodnosti SFRJ po Titu in leta 1981 dogajanje na Kosovu. V takih razmerah je SDV, kakor je razvidno iz letnih poročil službe, ugotavljala „*naraščanje subverzivnih in propagandno-psiholoških pritiskov na družbo znotraj SRS*“ (notranja problematika), povečanje delovanja tujih obveščevalnih služb zaradi večanja pritiskov v mednarodnih vodah v smislu zaostrovanja odnosov vzhodnega iz zahodnega političnega bloka in s tem povezano povečano delovanje slovenske politične emigracije ipd. (zunanja problematika).³⁸ Leta 1982, ko se je spremljanje notranjega področja prestavilo na I. točko letnih poročil, je SDV kot dodatni vzrok za „sovražno“ aktivnost, ob slabem gospodarskem stanju in albanskem nacionalizmu, videla v nastanku novih družbenopolitičnih organizacij, zlasti med študentsko populacijo.³⁹ Od tega leta namreč se je začel porast t. i. civilne družbe, v okviru katere so pod Zvezo socialistične mladine (ZSMS) pod etiketo novih družbenih gibanj narasle mladinske subkulture, mirovniška, feministična in homoseksualna, ekološka gibanja idr. Številne mednarodne povezave, ki so jih vzpostavile mlajše generacije, so spodbudile študentsko gibanje »zahodnega tipa« – zlasti med intelektualci, ki so odkrito sodelovali z zahodnimi kolegi na področju tako imenovane kritične teorije frankfurtske šole in politike nove leve (Štrajn, 2019, 120), prav tako so vedno glasnejše postajale študentske revije (zlasti ljubljanska Tribuna, mariborska Katedra in predvsem v osemdesetih najodmevnejša med njimi, Mladina) ki so igrale pomembno vlogo pri demokratizaciji države z interpretacijami „polpretekle zgodovine“, refleksijami o pasteh poenotenja na kulturni osnovi in razpravami o nerešenem narodnostnem vprašanju v SFRJ (Horvat, 2021, 237). Sredi osemdesetih je pojem civilne družbe tako začel pridobivati na pomeni v političnem diskurzu (Zajc, 2020, 930–931; Šela, 2021).

V letu 1983 se je SDV pri svojem delu na notranjem področju pričela aktivneje ukvarjati z „*intelektualnim delom sovražnih struktur*“ (zlasti v skupinah „anarholiberalizma“, „buržoaznega pluralizma“, nacionalizma, ekonomskega liberalizma in „klera“),

37 ARS AS 1931, t. e. 3179, (1985): Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve, Ljubljana, Socialistična republika Slovenija, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 29–30.

38 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1980, 1, 45; ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1981, Ljubljana, 1982, 56.

39 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1982, Ljubljana, 1983, 1.

pri čemer so ugotavljali, da so se kritike vse bolj pričele usmerjati v sposobnost tedanjega vodilnega družbenopolitičnega vodstva, zlasti na področju gospodarstva se je ustvarilo zelo plodno obdobje angažiranja intelektualcev, ki so želeli prispevati k razrešitvi jugoslovanske gospodarske krize. V tem kontekstu so se pojavile številne nove interakcije zahodnih vplivov, ki so v intelektualnem planu postavljale pod vprašaj vzdržnost jugoslovanskega gospodarstva in samoupravnega sistema (Bing, 2019, 29). Prav tako so bila vse močnejša prizadevanja za svobodo umetniškega ustvarjanja in svobodo tiska, za obstoj slovenske narodne samobitnosti, vse glasnejše so postajale zahteve po oblikovanju enotnega slovenskega kulturnega prostora ipd. Tako so bile sile SDV usmerjene zlasti na področje spremljanja „anarholiberalizma“.⁴⁰

Osredotočanje na omenjene strukture se je nadaljevalo tudi v letu 1984, pri čemer so največjo pozornost pričeli namenjati t. i. „meščanski desnici“, ki se je vedno bolj angažirala v kulturnem prostoru z objavami novih knjig o takrat tabu temah (Golem otoku, povojnih pobojih, dachauskih procesih). V tem času je npr. izšel roman Draga Jančarja *Halštat*, ki je obravnaval temo domobrancev, začel je izhajati tudi roman *Prišleki* Lojzeta Kovačiča (Virk, 2021, 77), ki opisuje povojno obdobje skozi otroške oči, med drugim tudi šikaniranja, omenja pa tudi sodni proces generalu Rupniku, Spomenka Hribar pa naj bi npr. leta 1984 prvič omenila frazo „narodna sprava“ (Slabe, 2006, 432), in sicer v eseju *Krivda in greh*,⁴¹ za *Kocbekov zbornik* (Hribar, 1987, 9–68) ki je zaradi cenzure izšel šele leta 1987, zato je bil njen članek objavljen v *Katedri* leta 1986. Posebno pozornost so v tem letu posvetili tudi duhovščini, ki je bila že vse od prevzema komunistične oblasti ena glavnih tarč represivne komunistične oblasti (Griesser Pečar, 2019, 556). Ob 25-letnici škofa Gregorija Rožmana pa naj bi tega leta javno zahtevala objektivno oceno vloge in opredelitve slovenske rimokatoliške cerkve in škofa med II. svetovno vojno.⁴²

V letnem poročilu za leto 1986 je SDV v daljšem uvodniku zapisala, da je bila usmerjena na uresničitev naslednjih zadanih ciljev:

- *intenzivno prodiranje v strukture notranjega sovražnika;*
- *nadaljnje vzpostavljanje operativnih stikov s tujimi obveščevalnimi službami, predvsem tujimi, ki delujejo proti Jugoslaviji z ozemlja sosednj[ih] dežel;*
- *ustvarjanje možnosti za operativno delo v tujini;*
- *odločno prestrukturiranje in obnavljanje mreže operativnih pozicij na vseh področjih delovanja SDV s posebnim poudarkom na ustvarjanju dvojnih kombinacij;*
- *trajno usposabljanje za delo v izrednih in vojnih razmerah in*
- *zagotoviti vsakodnevno akcijsko sposobnost in prisotnost SDV v slovenskem prostoru.*⁴³

40 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1983, Ljubljana, 1984, 1–2.

41 V eseju je mdr. povojne poboje označila kot zločin, se zavzela za pravico žrtev do javnega spomina, zaradi česar je bila izključena iz Zveze komunistov.

42 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1984, Ljubljana, januar 1985, 1.

43 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1985, Ljubljana, januar 1986, 1.

Leta 1985 se v poročilu na področju „notranjega sovražnika“ začne pogosteje uporabljati termin „oponenstke strukture“ („meščanska desnica“, pripadniki „birokratskih-dogmatskih struktur“, liberalisti, pripadniki „buržoazno-pluralističnih“ pozicij ter pripadniki slovenskega nacionalizma, „kler“) (Šela, 2021), pri čemer naj bi »osnovne komponente njihove dejavnosti karakterizirala želja po diskreditiranju socialistične samoupravne družbe, njenih voditeljev ter ZKJ«. ⁴⁴ Tudi v letu 1986 je SDV nastopala z agresivnejšim pristopom, pri čemer so si v službi prizadevali tako za več izobraževanj kadra kot večjo rekrutacijo delavcev, zlasti informatorjev ter analitikov zaradi vse več nalog na področjih meščanske desnice, politične emigracije in obveščevalnih služb sosednjih držav. Ugotavljali so, da morajo več pozornosti namenjati ugotavljanju stikov med „notranjim sovražnikom“ in politično emigracijo, ki naj bi v letu 1986 na vse bolj inovativne načine iskala povezovalne točke v »spravaštvu, slovenstvu in demokratični družbi«. ⁴⁵

Iz poročila je prav tako razviden skupni imenovalc vsem področjem, ki se jim je služba posvečala, in sicer ideje o državnosti republike Slovenije in kritika socialističnega samoupravnega sistema, zlasti pa kritika ZKJ, kar seveda sovpada s tedanjim „prebujanjem“ slovenske kulturno-kritične scene. Tako kot v letu 1986, je SDV tudi leto kasneje ugotavljala, da je bilo njeno delo vedno bolj pogojeno z zapletenimi varnostnimi razmerami v SRS in SFRJ, v katerih so izstopale gospodarske in nacionalne težave, ne samo z dogajanjem na Kosovu, temveč tudi to, da so slovenski intelektualci gradnjo jugoslovanske nacije prepoznavali kot grožnjo za slovenski narod (Tratnik, 2021, 174). Vse pogostejše so tako bile pobude zagovornikov političnega pluralizma na drugi strani – ki so se med seboj vse trdneje povezovali. SDV je to povezovanje, kot omenijo v letnem poročilu, presenetilo. ⁴⁶

Eskalacija sovražnega in vse bolj javnega delovanja „notranjega sovražnika“ se je v letu 1987 nadaljevala“. Še posebno to velja za aktivnosti s pozicij meščanske desnice, klerikalizma in izpodkopavanja ekonomskih osnov družbe. Bolj kot doslej, so zagovorniki idej „meščanske desnice“ pod krinko nacionalne ogroženosti in težnje po „bolj demokratični“ družbi odkrito napadali ZKJ, socialistično samoupravljanje, JLA in DPS. ⁴⁷

Čeprav poročilo o realizaciji nalog SDV za leto 1988 glede notranjega področja še vztraja pri tipični strukturi iz prejšnjih let, pa je poročilo za to leto manj obsežno in podrobno. Posebno zanimiva je VIII. točka poročila, ki obravnava »idejnopolitično ter strokovno izpopolnjevanje in usposabljanje aktivnih delavcev SDV v letu 1988«, kjer so ugotavljali, da so poteki političnih akcij (s tem je najbrž namignjeno k procesu proti

44 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1985, Ljubljana, januar 1986, 8.

45 ARS AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV za leto 1986, Ljubljana, januar 1987, 1–11.

46 ARS AS 1931, t. e. 2276, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1987, Ljubljana, januar 1988, 1.

47 ARSAS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV za leto 1986, Ljubljana, januar 1987, 12.

četverici) in informiranje o aktualnih družbenopolitičnih zadevah spodbudili veliko zanimanje kadra po analitičnem spremljanju dogodkov, zaradi česar je bilo izvedenih več strokovnih izpopolnjevanj (tečajev) in usposabljanj za delavce SDV.⁴⁸

Delovanje SDV na notranjem področju je ob koncu osemdesetih opredeljeval 23. člen novih *Pravil o delu SDV*, pri čemer so izpostavljali tiste oblike delovanja „notranjega sovražnika“, ki so bile usmerjene proti „temeljem socialistične družbene ureditve in varnosti države“. Te so bile vsebinsko utemeljene v posameznih členih večinoma XV. poglavja *Kazenskega zakonika SFRJ*. Le pri nekaterih izmed teh kaznivih dejanj je kaznivost ravnanja bila določno opredeljena (npr. terorizem, oborožen upor, sabotaža, vohunstvo, deloma „sovražna“ propaganda), večinoma pa je šlo za vsebinsko nedoločena pripravljalna dejanja najpomembnejših temeljev samoupravnega družbene ureditve. Kot je zapisano v 2. členu, je delovno področje SDV predstavljalo zbiranje podatkov in obvestil, s katerim so se odkrивale in preprečevale dejavnosti, ki so merile na izpodkopavanje ali rušenje z ustavo SFRJ določenega reda in so ogrožale varnost države.⁴⁹

Republiško letno poročilo o realizaciji nalog SDV za 1989 notranji problematiki namenja zelo malo prostora. Ni več zavedeno kot področje „notranje področje/problematika“, kot je bila to praksa v dotedanjih letnih poročilih, temveč kot „dejavnost proti ustavnim temeljem SFRJ in SRS“ (pod IV. točko – dotedaj je bila notranja problematika, kot rečeno, I. točka vsakega poročila), pri čemer pa so zapisali, da se je SDV sicer usmerjala bolj v raziskovanje povezav in ozadij, ki bi iz tujine spodbujala nezakonito in protiustavno aktivnost na območju SFRJ in SRS, »/.../ saj znotraj meja SR Slovenije ni bilo odkrite organizirane protiustavne dejavnosti«. ⁵⁰ Pomembno določilo je bilo v 5. členu novih pravil, ki se je glasil, da

*/.../ SDV uporablja predpisana sredstva in metode ter izvaja ukrepe in opravila za odkrivanje in preprečevanje dejavnosti, ki merijo na izpodkopavanje ali rušenje z ustavo SFRJ določenega reda in na ogrožanje varnosti države, ko obstoji sum ali podatki, da se taka dejavnost pričakuje, pripravlja ali opravlja s strani posameznikov, skupin ali organizacij, ali se s takimi cilji poskuša ali stori kaznivo dejanje kot tudi zaradi odkrivanja organizatorjev, pomočnikov in storilcev teh dejanj.*⁵¹

Iz tega izhaja, da je morala SDV najprej razpolagati z določenimi podatki, ki so morale imeti neko varnostno relevanco, da je lahko izvajala ukrepe in dejanja, za katere je bila pooblaščen. Ti podatki pa so morali pokazati na nezakonito delovanje. Če bi šlo za legalno delovanje, čeprav drugače mislečih posameznikov, več ni bilo podlage za angažiranje SDV. Očitno je, da so demokratizacija družbe in novi družbeni pojavi

48 ARS AS 1931, t. e. 2282, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1988, Ljubljana, januar 1989, 1–75.

49 ARS AS 1931, t. e. 2282, Pravila o radu Službe državne bezbednosti, Beograd, 6. januar 1989; ARS AS 1931, t. e. 3163, Delovno področje SDV na notranjem področju, Ljubljana, 18. 1. 1989, 1.

50 ARS AS 1931, t. e. 2288, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1989, Ljubljana, januar 1990, 44.

51 ARS AS 1931, t. e. 3163, Delovno področje SDV na notranjem področju, 18. 1. 1989, 1.

TABELA 2

PREGLED VSEH OSEB POD NADZOROM SLUŽBE DV
(NOSILCI IN NJIHOVE ZVEZE)

	01.12. 1988	NOVIH	UKINJENIH	01.12. 1989
NOTRANJE PODR.	5.772	/	5.417	355
TUJE OS	3.995	7	2.634	1.368
EMIGRACIJA	1.611	/	1.324	287
OST. (ZDOM. NOV.)	1.447	/	1.250	197
S K U P A J	12.825	7	10.625	2.207

Slika 2: Pregled spremembe nadzora oseb s strani SDV v letih 1988 in 1989⁵⁴.

vplivali na spremembo dela državne varnosti. V preteklosti je SDV pravzaprav imela proste roke in je lahko brutalno zatrla opozicijo, sedaj pa se je v miselnem vzorcu nekaj izgubilo. V letnem poročilu o delu SDV za leto 1989 so tako zapisali zgolj, da so v smislu obravnavanja notranjega, slovenskega prostora težišče dela usmerili na zoperstavljanje proti tujim obveščevalnim službam in ekstremni emigraciji oz. njihovim zvezam na Slovenskem. Poveden je tudi upad števila nadzorovanih oseb na notranjem področju, ki je od 1. 12. 1988, ko je bilo na notranjem področju nadzorovanih 5772 oseb (od tega 616 t. i. nosilcev protiustavnega delovanja),⁵² padlo na 355 oseb, pri čemer se je 5417 oseb popolnoma prenehalo nadzorovati, tudi nad nikogar na notranjem področju ni bil uveden nov nadzor.⁵³

Oblikovanje nove oblasti na Slovenskem po večstrankarskih volitvah leta 1990 in zmagi koalicije Demos se je kljub pritiskom iz Beograda nadaljevalo. S tem se je počasi začela delegitimizacija komunističnega sistema in nadaljevanje, kot je zapisal Zajc (2001, 23), modernizacijskih in osamosvojitvenih procesov v Sloveniji. Oktobra 1990

52 Do leta 1988 natančnejših podatkov o tem, koliko je bilo vseh oseb, ki so bile pod konstantnim nadzorom SDV, ni zaslediti, saj Poročila o delu SDV niso ohranjena. Glede na Poročila o realizacijah nalog SDV pa lahko po njihovih podatkih razberemo, da je bilo v letu 1980 stalno nadzorstvo uvedeno nad 1052 osebami, ki so veljale za „nosilce protiustavnega delovanja“ na notranjem področju, leta 1981 nad 977 osebami, 1982 nad 960, 1983 nad 945 osebami, 1984 nad 893, 1985 nad 767, 1986 nad 722 osebami, 1987 nad 711 osebami, 1988 nad 616 osebami in v letu 1989 nad „samo“ 19 „nosilci protiustavnega delovanja“. Največji upad je viden med letoma 1988 in 1989. (ARS AS 1931, Poročila o realizaciji nalog SDV od leta 1980–1987 in Poročila o delu SDV 1988 in 1989).

53 ARS AS 1931, t. e. 2288, Poročilo o delu Službe državne varnosti v letu 1989, Ljubljana, januar 1990, 3–7.

54 ARS AS 1931, t. e. 2288, Poročilo o delu Službe državne varnosti v letu 1989, Ljubljana, januar 1990, 7.

je s strani RSNZ Republike Slovenije⁵⁵ s podpisom novega republiškega sekretarja za notranje zadeve, Igorja Bavčarja, izšlo *Začasno navodilo o delu uprave Službe državne varnosti RSNZ Republike Slovenije*, kjer so področja dela SDV omejili na:

A) protiobveščevalno delovanje: SDV je zbirala podatke in informacije z zakonsko dovoljenimi sredstvi in metodami ter izvajala opravila s ciljem pravočasnega odkrivanja in preprečevanja obveščevalne in druge nezakonite dejavnosti tujih obveščevalnih služb, ki bi lahko delovale proti RS;

B) protiteroristično delovanje, v okviru katerega je SDV zbirala podatke in informacije s ciljem pravočasnega odkrivanja in preprečevanja aktivnosti terorističnih skupin in organizacij;

C) obveščevalno delovanje, v okviru katerega je SDV zbirala informacije o tujih organizacijah, institucijah ali njihovih predstavnikih, ki bi bile pomembne za varnost RS;

Č) varovanje in ščitenje določenih oseb, delovnih mest, organov, organizacij in območij RS.⁵⁶

Področje „notranjega sovražnika“ in usmerjanje v iskanje političnih nasprotnikov ali drugače mislečih je izginilo iz pravil in poročil o delu SDV.

SKLEP

Delovanje SDV je bilo od začetka osemdesetih do leta 1989 po poročilih o realizaciji programskih nalog in načrtih dela v groben razdeljeno na zunanje in notranje področje. Organizacija SDV je potekala glede na sprejete tajne pravilnike in po zvezni tajni zakonodaji. Glede na določila *Pravil o Službi državne varnosti*, da naj svoje delo opravlja na podlagi stališč in ZKJ, je bil njen fokus usmerjen v ohranjanje obstoječega političnega sistema. S tem je sovražnik postal vsak, ki je ta sistem ogrožal, tudi če je zgolj izrazil nestrinjanje z določenimi aspekti komunističnega sistema. Z vedno večjimi težnjami po demokratizaciji in politični pluralizaciji po Evropi in svetu v smislu vzhodnega in zahodnega političnega bloka proti koncu osemdesetih let pa je bil enopartijski sistem vedno bolj ogrožen, saj so se začeli glasneje in jasneje oglašati slovenski intelektualci, novinarji, kritiki, književniki, umetniki itd. in svoje argumente podkrepili tudi s primeri iz nezadovoljivega reševanja gospodarske krize, v kateri se je znašla Jugoslavija že v sedemdesetih letih, v osemdesetih pa se je situacija zgolj poslabšala, nestabilnega političnega položaja po Titovi smrti, vse bolj perečih nacionalnih trenj s protesti na Kosovu in velikosrbskimi težnjami. Tako se je delovanje SDV ob naraščanju kritike in zahtev v veliki meri osredotočala na spremljanje notranjega področja oz. „notranjega

55 Ob uvedbi ustavnih amandmajev marca 1990, ki jih je sprejela Skupščina SRS na seji Zbora združenega dela, seji Zbora občin in seji Družbenopolitičnega zbora, se je v besedilu imena „Socialistična republika Slovenija“ črtala beseda „socialistična“, začelo pa se je uradno poimenovanje Republika Slovenija (Uradni list RS, št. 8/90, 16. 3. 1990).

56 ARS AS 1931, t. e. 2288, *Začasno navodilo o delu uprave Službe državne varnosti RSNZ Republike Slovenije*, oktober 1990, 1–5.

sovražnika“. SDV, ki je bila v službi političnega vodstva v okviru republiške RSNZ, se je vse do druge polovice osemdesetih let še vedno posluževala represivnih metod, da bi dejavnost tistih, ki so situacijo kritizirali in zahtevali spremembe, najprej budno spremljala, nadzirala in tako preventivno ustavila. SDV je bila skozi tako delovanje zelo uspešna pri prodiranju in ustvarjanju mrež obveščevalcev. A ko je bil leta 1989 v SRS napovedan drugačen politični sistem in bil prihodnje leto s prvimi povojnimi večstrankarskimi volitvami tudi realiziran, se je služba, ki naj bi še vedno odgovarjala zvezni SDB, hkrati pa je delovala pod okriljem republiškega, torej slovenskega notranjega ministrstva (RSNZ), znašla v negotovem položaju. Te negotovosti je bilo konec šele z reorganizacijo službe 1990, ko je popolnoma prekinila stike z zvezno SDB. Sklenemo lahko, da je SDV glede na področja in metode delovanja skozi celo socialistično obdobje, torej tudi v času obravnavanega obdobja osemdesetih let, vse do demokratizacije in pluralizacije političnega prostora na Slovenskem ostala klasična politična policija.

FUNCTIONING OF WORK OF THE SLOVENIAN STATE SECURITY SERVICE IN THE 1980S

Ana ŠELA

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: ana.sela1@um.si

SUMMARY

On the basis of documents from the Archives of the Republic of Slovenia (ARS), especially annual reports on the operation and reports on program task implementation of the Slovenian State Security Service (SDV) this paper presents the organizational structure, methods, and fields of work of the Slovenian secret police in the 1980s. The SDV was organized in accordance with accepted secret regulations as well as federal secret legislation. According to the provisions of the State Security Service Rules, which state that it should perform its work based on the Union of Communists of Yugoslavia's (ZKJ) positions and policies, its focus was on preserving the existing political system. From the early 1980s to 1989, the State Security Service's work was divided into external and internal areas, with the present article focusing on the latter. The internal field was divided into "hostile structures," which included groups such as "anarcholiberalism," "bourgeois pluralism," "bureaucratic-dogmatic structures," and "clergy," "bourgeois right," economic liberalism, and nationalism. In doing so, they observed that criticism was increasingly directed at the ability of the then-political leadership and the one-party system. The SDV employed repressive methods of control to keep an eye on these structures, including territorial preventive work, intelligence work, person surveillance, verification, informative and operational interviews, secret tracking, secret investigation, secret control of mail, secret control of telegraph and telephone traffic, and secret sounding spaces. Precisely from the field of internal action, i.e., monitoring of the "internal enemy", we can conclude that SDV also acted as political police in the 1980s.

Keywords: State Security Service, 1980s, methods and areas of work, organizational structure

VIRI IN LITERATURA

- ARS AS 1931** – Arhiv republike Slovenije (ARS), Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931).
- Andrew, Christopher M. (2009):** Secret Intelligence. A Reader. London in New York, Routledge.
- Bajc, Gorazd (2011):** Posebne oblike „svobode“ : prispevek o zgodovini nadzora nad delovanjem obveščevalnih služb. *Phainomena*, 20, 76/77/78, 293–310.
- Bajc, Gorazd, Osojnik, Janez & Darko Friš (2019):** Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992. *Studia Historica Slovenica*, 19, 1, 217–256.
- Bajc, Gorazd, Melanšek, Tadeja & Darko Friš (2020):** Uvod v zgodovino spremljanja britanske obveščevalne dejavnosti na Slovenskem – „samoevalvacije“ slovenske Službe državne varnosti. *Studia Historica Slovenica*, 20, 3, 839–878.
- Bing, Albert (2019):** Socialist Self-Management Between Politics And Economy. *Acta Histriae*, 27, 1, 1–34.
- Brejc, Miha (1991):** Nova organizacijska paradigma kot osnova za prenovo Službe državne varnosti. *Zbornik strokovno znanstvenih razprav*, 3, 1, 100–106.
- Bukovnik, Anton (2002):** Sever. Ljubljana, Zveza policijskih veteranskih društev Sever.
- Cvetković, Srđan (2009):** Metode i oblici rada Službi državne bezbednosti u socialističkoj Jugoslaviji. *Istorija 20. veka*, 2, 2009, 131–144.
- Čoh Kladnik, Mateja (2021):** Retribution against Collaborators of the Occupiers after the End of the Second World War: The Concept of „National Honour“. *Studia Historica Slovenica* 21, 1, 164–196.
- Friš, Darko, Jenuš, Gregor & Ana Šela (2021):** Slovenska politična emigracija skozi oči Službe državne varnosti v šestdesetih letih. *Acta Histriae*, 29, 4, 1073–1114.
- Griesser-Pečar, Tamara (2019):** Položaj katoliške cerkve leta 1945 v sloveniji/jugoslaviji v primerjavi z državami za „železno zaveso“. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29, 4, 661–674.
- Horvat, Marjan (2021):** Osamosvajanje Slovenije v prizmi kulture spominjanja: vloga in pomen revije Mladina. *Acta Histriae*, 29, 1, 207–242.
- Hribar, Spomenka (1987):** Krivda in greh. V: Dimitrij Rupel (ur.): *Kocbekov zbornik*. Maribor, Obzorja, 9–68.
- Kleindienst, Petra & Matevž Tomšič (2021):** Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope. *Studia Historica Slovenica*, 21, 1, 197–232.
- Podbregar, Iztok (2012):** Obveščevalno-varnostna dejavnost: procesi, metode, nadzor. Ljubljana, Fakulteta za varnostne vede.
- Purg, Adam (1995):** Obveščevalne službe: povezave med obveščevalnimi službami, političnimi sistemi in državno suverenostjo v luči iskanja modela sodobnega obveščevalnega sistema Republike Slovenije. Ljubljana, Enotnost.
- Schiller-Dickhut, Reiner & Bert Rosenthal (2013):** The „European Network of Official Authorities in Charge of the Secret Police Files“, A Reader on the Legal Foundations,

Structures and Activities. Berlin, Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik.

Slabe, Janja (2006): Slovenska narodna sprava v ogledalu časopisja (1984–1997), Prispevki za novejšo zgodovino, 46, 1, 431–446.

Šela, Ana & Mateja Matjašič Friš (2019): Nadzor službe državne varnosti nad revijo Zaliv. Annales, Series Historia et Sociologia, 29, 4, 675–688.

Šela, Ana & David Hazemali (2020): Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja : prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti. Studia Historica Slovenica, 20, 3, 879–919.

Šela, Ana (2021): Contributions to the Knowledge of The Slovenian Intellectual „Opposition“ in the 1980s Under the Screening of the State Security Service. Annales, Series Historia et Sociologia, 31, 4, 601–616.

Šela, Ana, Hazemali, David & Tadeja Melanšek (2020): Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja. Studia Historica Slovenica, 20, 3, 811–838.

Štrajn, Darko (2019): The Politics and Aesthetics of Democratic Socialism in Yugoslav Modernity. The Case of Yugoslav Modernism and its Impact: Some Examples of Breakthrough Art in the Context of Self-management. Acta Histriae, 27, 1, 107–124.

Trahair, Richard & Robert Miller (2012): Encyclopedia of Cold War Espionage, Spies, and – Secret Operations. Westport, Enigma Books.

Tratnik, Polona (2021): Vloga popularne kulture in oglaševanja v kulturi spominjanja: grajenje jugoslovanske nacije in zamišljanje slovenske države. Acta Histriae, 29, 1, 159–190.

Udovič, Boštjan & Danijela Jačimović (2019): Osamosvojitve držav in »pozaba« zgodovinskih dosežkov: primer ne-nadaljevanja gospodarske diplomacije Jugoslavije v Sloveniji in Črni gori po njuni osamosvojitvi. Annales, Series Historia et Sociologia, 29, 1, 55–68.

Uradni list SRS. Ljubljana, 1967, 1980.

Uradni list RS. Ljubljana, 1990–1993.

Uradni list SFRJ. Beograd, 1990.

Virk, Tomo (2021): Pod Prešernovo glavo: Slovenska literatura in družbene spremembe: nacionalna država, demokratizacija in tranzicijska navzkrižja. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Zajc, Drago (2001): Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije. V: Danica Fink-Hafner & Miro Haček (ur.): Demokratični prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 17–51.

Zajc, Marko (2020): Poletni aferi kritičnih misli: Tomaž Mastnak in Dimitrij Rupel, slovenska kritična intelektualca med jugoslovansko in slovensko javnostjo v letu 1986. Studia Historica Slovenica, 20, 3, 921–956.

Žunec, Ozren & Darko Domižljanović (2000): Obavještajno sigurnosne službe Republike Hrvatske. Zagreb, Jesenski i Turk.